

УДК 070.481=111(410.11):325.8(477)

ЛОНДОНСЬКИЙ ЖУРНАЛ «THE UKRAINIAN REVIEW» ЯК ПРОМОУТЕР У ЗАХІДНОМУ СВІТІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури і мистецтввул. Є. Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

e-mai: nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2018

Стаття написана на основі опрацьованих автором бібліотечних та архівних колекцій у Лондоні під час наукового стажування у Великій Британії. Цінність її полягає в тому, що це перше спеціальне дослідження історії англомовного часопису українців, що виходив у Лондоні в другій половині ХХ ст. упродовж майже 40 років і призначався для іноземного читача.

Виділяються три головні причини заснування українцями такого журналу в Лондоні: полатати стереотип сприйняття світом Східної Європи крізь призму Російської імперії, актуалізувати нерозв'язане після поразки Української революції 1917–1921 років українське питання, розширити з числа іноземних політиків і парламентарів коло нових симпатиків відродження України як самостійної держави.

Йдеться про засновників видання — Союз Українців у Великій Британії, Лігу Визволення України в Канаді й Організацію Оборони Чотирьох Свобід України в США.

З'ясовані дві категорії читачів, на які був спрямований новий журнал. Перша: англомовні чужинці з числа політиків, парламентарів, журналістів. Друга: молоді українці, які виростили на еміграції і не володіли українською мовою.

Головним у редакційній політиці журналу проголошувалося: бути авторитетним джерелом відомостей про становище українців під окупацією Росії, роз'яснення іноземцям окремих аспектів історії українців та їх державницьких домагань, знайомство з культурою, літературою та традиціями українців.

В аналізі тиражної політики журналу звернена увага, що упродовж 38 років існування максимальний наклад становив 1500 примірників, мінімальний — 950. Половина з такої кількості складала передплатники, інша половина розповсюджувалася безкоштовно. Журнал поширювався, згідно зі складеним адресарем, до бібліотек, наукових інституцій, редакцій газет, політичних партій, університетів, коледжів та шкіл, а також окремим політикам, ученим, журналістам, парламентарям у більшості країн Західної Європи, Америки та Азії. В аналізі фінансових засад наголошується, що збитки від видання журналу покривалися винятково на пожертви українців.

Ключові слова: Журнал “The Ukrainian Review”, Україна, українська еміграція, редакційна політика, тематика статей, промоція журналу, мережа поширення, тиражна політика, Антибольшевицький Блок Народів, бюлетень “Congress Record”.

LONDON MAGAZINE “THE UKRAINIAN REVIEW” AS A PROMOTER OF THE IDEA OF UKRAINIAN STATEHOOD IN THE WESTERN WORLD

Mykola TYMOSHYK

Doctor of Philology, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Ye. Konovalts Str., 01133, Kyiv, Ukraine
e-mail: nkin@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-7011-3022

The article is written on the basis of the library and archive collections in London during the author's UK internship. Its value lies in the fact that this is the first special study of the history of the English-language magazine of Ukrainians, published in London for almost 40 years in the second half of the twentieth century and intended for a foreign reader.

The author formulates three main reasons why Ukrainians founded such a magazine in London: to break the stereotype of the world's perception of Eastern Europe through the prism of the Russian Empire, to remind Europe about the Ukrainian issue still unresolved after the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, to expand the number of foreign politicians and parliamentarians who sympathized with the Ukraine's revival as an independent state

The founders of the magazine were Union of the Ukrainians in the United Kingdom, the League of Liberation of Ukraine in Canada and the Organization for the Defense of Four Liberties of Ukraine in the United States.

Two categories of readers a new magazine was aimed at, have been identified. First: English-speaking foreigners from among politicians, parliamentarians, journalists. Second: young Ukrainians who grew up in emigration and did not learn Ukrainian.

The main principle of the editorial policy of the magazine was proclaimed: to be an authoritative source of information about the situation of Ukrainians under the occupation of Russia, to explain the distinctness of the history of Ukrainians and their statehood aspirations to foreigners, to get them acquainted with culture, literature and traditions of Ukrainians.

In the analysis of the magazine's mass circulation policy the attention is drawn to the fact that for 38 years circulation was 1,500 copies, minimum — 950. Half of this pressrun was accounted for subscribers, the other half was distributed free of charge. The magazine was distributed in accordance with an addressees' list. It was sent to libraries, academic institutions, newspaper editors, political parties, universities, colleges and schools, as well as to individual politicians, scholars, journalists, parliamentarians in most parts of Western Europe, America and Asia. In the analysis of financial grounds, it was stressed that losses from the magazine's publication were covered exclusively by donations from Ukrainians.

Key words: *The magazine “The Ukrainian Review”, Ukraine, Ukrainian emigration, editorial policy, range of topics, magazine promotion, distribution network, circulation policy, Anti-Bolshevik Block of Peoples, bulletin “Congress Record”.*

Актуальність теми

Україну мало знають у світі. Однією з причин такої ситуації є тривале перебування її в колоніальній залежності від Росії. Упродовж десятиліть після жовтневого перевороту і поразки Української революції 1917–1921 років Західний світ сприймав Схід Європи крізь призму існування там Російської імперії.

За більш ніж чверть століття існування відновленої Української держави її офіційні чинники мало ще зробили для промоції українського питання. Тому актуальним постає вивчення досвіду такої роботи за умов, коли Українська держава офіційно не існувала, але її інтереси за кордоном представляли інституції, які створювали самі українці діаспори. Такими інституціями були і друковані періодичні видання, які видавалися українцями англійською мовою.

Стан розробки проблеми

Це — перше в українській науці дослідження англомовного квартальника «The Ukrainian Review», повної підшивки якої досі немає в жодній бібліотеці України. Автор проводив таке дослідження під час недавнього наукового стажування в Лондоні.

Завдання статті — проаналізувати передумови постановня у Великій Британії англомовного журналу української діаспори, з'ясувати засновників, окреслити особливості редакційної політики, проблемно-тематичну палітру публікацій, коло авторів.

*Виклад основного матеріалу**Передумови постановня*

По завершенні Другої світової війни великі групи емігрантів із східних теренів Європи облаштовували своє життя окремими колоніями в країнах нового поселення західного світу. Не винятком стали й українці.

На початку постають організації, що займалися налагодженням громадського, культурного, освітнього і релігійного життя. Із тяжко зароблених коштів формуються громадські грошові фонди. Заснуються церковні громади, відкриваються недільні школи, будуються українські доми. Вагомим чинником формування національного, патріотичного, освітнього й культурного стрижня громади ставала періодична преса. При тому преса розгалужена, яка враховувала різні читацькі смаки, суспільно-політичні орієнтири, вікові категорії й уподобання.

Одна з найбільших громадських організацій — Союз Українців у Великій Британії — засновує газету «Наш Клич», яка незабаром перетворюється на «Українську Думку»; згодом з'являється думка мати власний дитячий журнал, що отримав назву «Юні Друзі». Першим друкованим органом прихильників Організації українських націоналістів стала газета «Український Клич», пізніше тут зареєстрували

Українську Видавничу Спілку й почали видавати щомісячний журнал «Визвольний Шлях». З'являються і церковні видання: українські греко-католики видають «Нашу Церкву», православні — «Відомості». Мали свої видання і члени Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії (ОБВУ) — журнал «Сурмач» і щорічний «Альманах ОБВУ». Засновується і низка перших видавництв.

Таким чином, упродовж короткого часу, з другої половини й до кінця 40-х років ХХ століття, на теренах Великобританії була створена мережа українськомовних друкованих періодичних і неперіодичних видань, яка увиразнювала суспільно-політичні, культурні й просвітницькі орієнтири різних груп українців.

Тогочасний оглядач пресового руху в еміграції І. Дмитрів так охарактеризував історичну місію таких видань: «Ми стали запіллям України, де кується національно-політична й культурна думка і де виховуються запасні кадри, які в слушну хвилину стануть разом із цілим народом до остаточної розправи з Москвою» (Дмитрів І., 1963).

Незабаром на порядок денний поставало питання заснування українцями періодичного друкованого органу англійською мовою.

Чим це було викликано?

У ретроспективі проглядається кілька причин.

Перша. Британське суспільство продовжувало міряти світ старими мірками і Східну Європу приймало крізь призму існування там великої Російської імперії. На фоні масованого наступу осмілих перемогою над фашизмом пропагандистів із московського Кремля практично не було чути голосу пригноблених комуно-більшовицькою системою народів із національних околиць імперії, включаючи українців.

Друга. Після поразки Української революції 1917–1921 років актуальність нерозв'язаного «українського питання» загострилася з масовим переміщенням у післявоєнну добу на Захід мільйонів українців, які не змирилися із нав'язаною Москвою антилюдською системою комуно-більшовицьких порядків.

Третя. За цих умов постала потреба репрезентації воюючої України перед чужим світом, відстоювання її національно-державницьких прав, показ правдивих актів про дійсність під московсько-більшовицькою займанщиною, приєднання серед чужинців прихильників національно-визвольного руху українців.

Четверта. Післявоєнна українська еміграція покликана була продовжити спроби попередників видавати в цій країні періодику англійською мовою, підкреслюючи цим не лише спадкоємність своєї боротьби за державність, а й наміри системно інформувати чужинців про проблеми безправної багатомільйонної української нації в центрі Європи.

Йдеться про два англomовні бюлетені, які нетривалий час уже виходили на теренах Британії.

Так, бюлетень «The Ukraine» виходив у світ під орудою Українського пресового бюро в Лондоні від початку червня 1919-го до кінця лютого 1920 року і метою якого було «надання достовірної інформації щодо України» (The Ukraine, 1919, № 1).

Від травня 1939 по квітень 1941 років у Лондоні з'явилося 18 чисел ще одного видання українців — «Ukrainian Bulletin». Ініціативу таку проявила Українська Національна Інформаційна Служба (УНІС), яка в цій порі діяла в Лондоні під опікою Організації Українських Націоналістів (ОУН). У першому випуску заявлено редакційну програму: «УНІС намагатиметься подавати точну й об'єктивну інформацію стосовно України заради чіткого і, сподіваємось, прихильного розуміння з боку британського громадянства щодо справедливих прагнень української нації». Серед тем, порушених на сторінках Бюлетеня, були такі: ситуація в радянській Україні та на українських землях під Польщею, політика Заходу стосовно України, життя українських громад у Канаді й США, сторінки з історії України (Ukrainian Bulletin).

Предтечами появи після Другої світової війни нового англомовного видання була також низка книжкових видань сучасних авторів, перекладених з української. Втім, це були здебільшого брошури — малі за розміром, бідні за тематикою, не глибокі за аналізом проблем, примітивні за поліграфічним оформленням (Mattheews W., Shevchenko T., 1951).

На початку 50-х років на ринку українознавчої літератури англійською мовою появилось також кілька брошур за редакцією доктора Дж. Ф. Стюарта під егідою Шотландської Ліги Європейської Свободи (The Strength and weakness..., 1950).

Першу спробу заснувати власне періодичне видання для англомовного світу лондонські українці роблять у 1952 році: у світ з'являється «Ukrainian Observer». Це був своєрідний дайджест публікацій «Української Думки» в перекладі англійською мовою, який, на думку засновників, міг би зацікавити британського читача. З різною періодичністю і обсягом, дещо примітивний із точки зору поліграфічного оформлення цей бюлетень упродовж трьох років виходу на люди підготував ґрунт для появи нового типу видання — «The Ukrainian Review».

Перше число кварталника вийшло в світ у грудні 1954 року, останнє — навесні 1992.

Засновники, програма, тематика, автура

Саме цьому журналові випала тривала в часі (майже сорок років) історична місія — бути правдивим, авторитетним, переконливим і послідовним голосом воюючої упродовж століть України за право бути незалежною, соборною, можливою частиною демократичної, цивілізованої Європи.

На момент появи «The Ukrainian Review» в світі вже виходили три поважні англомовні періодичні видання, зініційовані українцями ді-

аспори. Так, в американському Нью-Джерсі від 1933 року щотижнево виходив англomовний додаток до найтиражнішої і найбільш знаної в світі газети «Свобода — “The Ukrainian Weekly”. 1944 року Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) в Нью-Йорку засновує англomовний кварталник східно-європейської й азійської проблематики “The Ukrainian Quarterly”. 1949 року у німецькому Мюнхені з’являється “ABN-Correspondence” — інформативно-пропагандистський місячник, засновником і видавцем якого стає Міжнародна організація Антибольшевицький Блок Народів.

За цих обставин лондонським українцям важливо було знайти власну нішу в цьому важливому секторі світового інформаційного простору — не ступати слід-в-слід своїх попередників, а торувати власну дорогу, формуючи й розширюючи своє проблемно-тематичне поле.

Засновниками нового англomовного кварталника стали три громадські організації українців, які були зареєстровані і діяли в різних країнах Заходу, — Союз Українців у Великій Британії, Ліга Визволення України в Канаді й Організація Оборони Чотирьох Свобід України в США.

Попередньо окреслюючи свого майбутнього читача, засновники мали на увазі передусім дві його категорії:

Перша: англomовні чужинці з числа передусім політиків, парламентарів, журналістів — усіх, хто має відношення до формування громадської думки, до вироблення реальної зовнішньої політики у своїх країнах.

Друга: українці молодшої генерації, які вже вирости на чужині і через різні причини не оволоділи достатньо українською мовою, але живуть і працюють в українських громадах і потребують знань про українські національні справи.

Відповідно до такого специфічного контингенту читачів і формувалася редакційна політика нового видання.

У питаннях національно-політичних редакція журналу чітко дотримувалася визвольно-державницьких засад.

У питаннях церковно-релігійних стрижневою платформою змістових акцентів публікацій була помісність Українських церков, близька між ними співпраця і спільна духовно-моральна підтримка народу в його змаганні за своє буття на українських землях.

Вірність такої політиці періодично засвідчувалася в річних звітах СУБу. Про правильність вибору стратегічного напрямку діяльності редакції знаходимо свідчення в архівних документах:

«Журнал був і залишається обширним середником відомостей про положення українського народу під московсько-большевицькою займанщиною, про його національно-державницькі стремління і безперервну боротьбу за свою волю і державність...» (Звіт діяльності СУБ. За час від 1.01. до 31.12.1963).

«Журнал був першим, хто підняв перед зовнішнім світом питання про знущення большевицької Москви над нашими підпільними церквами в Україні, передаючи в перекладі на англійську мову всі документи та свідчення про дійсний стан на цьому полі в поневоленій Москвою Україні» (Звіт діяльності СУБ. За час від 1.01. до 31.12.1981).

«Присвячуючи чимало матеріалів українським борцям, які караються в большевицьких тюрмах і концтаборах Сибіру, англійський читач з признанням знаходив виключно в «The Ukrainian Review» потрібний йому матеріал. Тепер, коли призма засліплення західного світу в доброзичливих намірах Москви поступово зникає, головню з причини імперялістичного нападу Москви на Афганістан — голос Заходу на сторінках «The Ukrainian Review» знаходить своє стопроцентне виправдання» (Звіт діяльності СУБ. За час від 1.01. до 31.12.1982).

Уважне знайомство з архівними випусками, з якими авторові пощастило попрацювати в лондонському офісі Союзу Українців у Великій Британії, дає підстави визначити головні тематичні напрямки кварталника. Умовно їх можна об'єднати за трьома блоками:

- «Політика, історія, ідеологія»: міжнародний блок статей на актуальні теми;
- «Література, мистецтво, освіта»: українознавчий блок статей;
- «Українці у вільному світі»: хронікальний блок (огляд публікацій світової преси, у яких ішлося про Україну і українців).

Перевага надавалася науковим і публіцистичним статтям зарубіжних і українських авторів із поширеного на Заході напрямку наукових досліджень «Советознавство».

Не скупилася редакція на публікації, у яких ішлося про переклади творів українських письменників, публіцистів і вчених мовами народів світу. Рівночасно широко інформувалося про переклади творів світового письменства українською мовою.

Уявити, в якій послідовності і за якою тематикою формувалися випуски цього рідкісного на сьогодні видання, можна, листаючи окремо взяте число. Візьмемо для прикладу перше за 1959 рік.

Випуск відкривається аналітичною статтею Слави Стецько «Російський імперіалізм не є непереможним!» У цьому вартісному й на сьогоднішній день дослідженні, що відзначається залізною логікою фактів та публіцистичних коментарів до них, взято за основу одну грань проблеми — важливість проведення проти російського агресора психологічних кампаній. Це власне те, чим постійно, і не безуспішно, займається кремлівська пропаганда.

Розділ «Політика, історія, ідеологія», крім цієї заголовної статті, підсилюється розвідкою Володимира Лужанського «40-ві роковини визвольного руху в Західній Україні», критичним оглядом Юрія Студинського «Ідея незалежності і єдності України в історичному

контексті», першою частиною базованого на західних джерелах дослідження Дмитра Донцова «Росія і Захід». Є в цьому розділі й актуальна аналітика відомого американського дослідника Едварда О'Коннора «Американський політичний реалізм і Російська імперія».

Насичений різноплановими за тематикою публікаціями розділ «Література, мистецтво, освіта». Сенсаційний коментар Володимира Державина «Справа Пастернака або Самозвинувачення більшовицької літератури» проливає світло на маніпуляції московських ідеологів довкола висунення світовою громадськістю опозиційного до влади російського письменника на здобуття Нобелівської премії. Відома в Англії українська перекладачка Віра Річ підготувала для іншомовного читача суспільно-політичний аналіз поеми Тараса Шевченка «Кавказ» та англomовний її переклад. Високий житейський чин Лесі Українки, Олени Теліги, Ольги Бесараб, Людмили Старицької-Черняхівської, десятків і сотень молодих діячок ОУН-УПА послужили для Зеновії Мосійчук переконливим фактологічним тлом для написання розвідки «Роль жінки в боротьбі за свободу української нації». Подається завершення публікації художнього твору Леоніда Лимана «Казка про Харків». Низка публікацій цього розділу знайомить читача з окремими тенденціями в ділянках культури, освіти, літератури тогочасної радянської України: як розвивається малярське мистецтво, що з українськомовними книгами та газетами, яка справжня суть більшовицької «реформи» освіти, чому посилюються переслідування за релігійні переконання, в чому односторонність і заангажованість контрольованої Москвою «Української Радянської Енциклопедії», як радянська література на тему Другої світової війни нагнітає воєнний психоз.

Розділ «Українці і вільний світ» невеликий за розміром, але дуже багатий і різноманітний за змістом. Цього разу тут подано огляд зарубіжної преси, яка широко відгукнулася на 41 річницю відновлення Української держави. Тему з життя української діаспори доповнюють дві інші публікації — про успішне європейське турне восени 1958 року створених на американському континенті Української капели бандуристів під проводом Григорія Китастого та танцювального ансамблю «Орлик» під орудою Петра Дністровика.

Загальновідомо, що вагомість і авторитет будь-якого періодичного видання складають передусім автори.

Хто ж склав ядро авторського активу «The Ukrainian Review»?

Розділимо це ядро на українську і чужинську частини.

Щодо українських, то тут планка вимог до публікацій була особливо високою. Адже кращі національні сили в галузях науки, публіцистики, красного письменства після Другої світової війни опинилися на еміграції. І їх не важко було там шукати. Назву найактивніших дописувачів.

З числа професорів гуманітарних наук: Н. Полонська-Василенко, В. Кубійович, О. Оглоблин, Г. Ващенко, Д. Дорошенко, І. Голубович, І. Мірчук, Б. Крупницький, В. Янів, В. Державин, В. Орелецький, Ю. Юйко, В. Залозецький, Т. Мацьків.

Політичні діячі-державотворці: С. Бандера, Ярослав Стецько, Слава Стецько, Д. Донцов.

Письменники і митці: О. Воропай, Яр Славутич, М. Орест, В. Косик, С. Гординський.

Чужинецькі автори. Самі прізвища засвідчують, що тут представлений увесь цивілізований світ: професори Дж. Ф. Стюарт, Дж. Нандріс, О. Коннор, Баймірзе Гаїт, посли Артур Мальоней, П. Скот-Монтагу, полк. С. К. Гіффі, політики, учені, митці й державні діячі Ніко Накашідзе, Велі Каюм Хан, Кляренс А. Маннінг, В. К. Метюз, Моніка Фурльонг, Д. Вальчев, В. Штаус, Віра Річ.

Специфіка редакційної роботи, фінансові засади, тиражна політика.

Специфіка редакційної роботи.

Одна зі специфічних особливостей діяльності будь-якого українського редакційного колективу на чужині полягає в тому, що редколегія, редакційно-творчий і технічний персонали досить часто працюють на великій відстані один від одного.

Цінне свідчення про те, яким непростим і не зовсім звичним для звичайної редакції був редакційний процес проходження авторських і видавничих оригіналів, їх перекладів англійською, залишив колишній професор Українського католицького університету в Римі, активний редактор і видавець на еміграції Микола Чубатий: «Нерідко автор жив у США, мовний редактор у Канаді, накладень у Римі, а друк відбувався у Мюнхені... У цих крайньо ненормальних умовах праці, в час постійної мандрівки рукопису та корект між Нью-Йорком, Торонто, Римом та Мюнхеном було прямо понад людські сили всего доглянути і охоронити від того, щоб не закралося помилок...» (Чубатий М., 1965).

Дещо подібна ситуація складалася і для творців «The Ukrainian Review». На початковому етапі (друга половина 50-х років) редакційна підготовка велася здебільше в Лондоні. Першим головним редактором квартальника був колишній професор Харківського університету, фахівець класичної філології та орієнталістики Володимир Державин. Одночасно він був і автором низки проблемних статей та рецензентом праць зарубіжних авторів. Через хворобу професора Державина обов'язки головного редактора від 1962 року перейняв ректор Українського технічно-господарського інституту, антрополог за фахом, професор Ростислав Єндик (з 1945 року цей Інститут переведений із чеських Подєбрад у Німеччину: Регенсбург, Мюнхен) (Дмитрів І., 1963).

Від цієї пори осідком редакційної колегії, а також місцем обміну коректур та друку, стає Мюнхен. Головним редактором, на долю якого

упродовж багатьох років випало формування редакційної політики кварталника, стає вірна соратниця одного з чоловічих діячів ОУН Ярослава Стецька — член Проводу ОУН, журналістка Слава Стецько. Цікаво, що пані Слава упродовж багатьох років була також очільницею головного друкованого органу ЦК Антибольшевицького Блоку Народів англомовного «ABN-Correspondence».

У Лондоні ж розміщувався штаб заступника головного редактора та головного адміністратора. Упродовж тривалого часу обов'язки заступника виконував Ярослав Василюк. Він, зокрема, відповідав за підготовку до друку публікацій про життя українців на еміграції та на своїй території, окупованій російськими займанцями. За річними звітами діяльності СУБу можна з'ясувати й імена адміністраторів видання, прізвища яких зазвичай не зазначалися на випускних відомостях. У різні часи ці важливі функції виконували: А. Чолій (1957), Микола Тужияк (1987), Михайло Сем'янів (1991).

Інші співробітники працювали переважно за океаном, звідки й надсилали для подальшої роботи англомовні переклади, коректури та редаговані тексти.

На початку 80-х років ХХ ст. до складу редколегії, яку й далі очолювала Слава Стецько, увійшли представники молодшого покоління еміграції: проф. Лев Шанковський, доктори Олег Романишин, Анатоль Бедрій, магістр Володимир Богданюк, Марта Савчук. Значну допомогу в перекладі статей англійською мовою надавав Володимир Слезь.

Фінансові засади.

Як засвідчують архівні документи, незважаючи на наявність трьох засновників англомовного кварталника (Союз Українців у Великій Британії, Ліга Визволення України в Канаді й Організація Чотирьох Свобід України в США), фінансуванню його випуску фактично одиноким займався СУБ.

Про суму витрат на випуск першого числа «The Ukrainian Review» довідемося із публікації І. Дмитріва в газеті «Українська Думка»: «Свою видавничу діяльність для чужинецького світу СУБ розпочав із капіталом 268 ф. Ця сума незначна у відношенні до сил і коштів, що їх треба зложити в кожне таке діло. Але справа не лежала в грошах, а в потребі журналу, в конечності пропагандивної роботи на чужинецькому відтинку» (Дмитрів І., 1963).

Таким чином, стає зрозуміло: від початку засновники видання усвідомлювали, що цей важливий з ідеологічного боку видавничий проект не може бути самоокупним, а тим більше — прибутковим, що втілення задуму про системне інформування чужинського світу про українські проблеми потребуватиме значних витрат.

Аналіз фінансового боку діяльності редакції засвічує, що за 38 років випуску кварталника лише два роки виявилися для засновників

беззбитковими: 1955 (навіть із прибутком 66 фунтів) та 1967 рік (плюс 54 фунти). У всі інші роки випуск кожного числа потребував дотацій: від 29 фунтів у 1956 році до 1077 фунтів у 1965-му (Звіти діяльності СУБ за період від 1954 до 1992).

Утім, збитки не були такими великими в порівнянні з вигодами пропагандистського характеру щодо промоції в світі українського питання. Як зазначалося в одному зі звітів, за десять років безперебійної появи «The Ukrainian Review» його дефіцит становив усього 1700 ф. І це за умов, що майже 60 відсотків з усього накладу розсилалося безкоштовно в різні частини світу, зокрема в Азію та Америку, на Далекий і Близький Схід.

Ще така цифра. За 1983 рік дотація Центрального фонду СУБу на випуск чотирьох чисел журналу, включаючи виручку з передплат та пожертви, склала 4724 фунтів (Звіти діяльності СУБ за період від 01.01 до 31.12.1983).

Збільшували собівартість журналу два чинники: підвищення цін на поштові послуги й поліграфічні матеріали, що спостерігалось у Великій Британії усю післявоєнну пору, та випуск додатків до кварталника у формі брошур англійською мовою.

Інфляція спонукала час від часу підвищувати вартість річної передплати та збільшувати відпускну ціну кожного примірника для кольпортів, що, безумовно, негативно відбивалося на накладках. Таке порівняння: якщо в 1959 році вартість річної передплати журналу складала 4 фунти (це — один фунт за окреме число), то в 1988 році за такі ж чотири числа слід було заплатити вчетверо більше — 16 фунтів. Для передплатників у США та Канаді річна передплата забирала 32 ам. долари.

Що ж до брошур, то особливо помітною ця справа була напередодні відзначення 10-ліття заснування журналу. Тоді СУБ прийняв рішення всім передплатникам вислати оперативно підготовлені популярні нариси про життя і творчість знакових постатей української культури — Григорія Сковороду, Лесю Українку, Миколу Лисенка, а також коротку хроніку історії УПА з нагоди її 20-річчя.

Тиражна політика.

За 38 років існування журналу в світ вийшло близько півтори сотні випусків кварталника. Наклад кожного числа коливався від 1500 до 950 примірників.

Багато це чи мало?

Якщо порівнювати з накладками інших періодичних видань української діаспори, то цей показник можна вважати одним із найбільш типових. Але якщо враховувати специфіку видання — англomовний і передусім для підготовлених у цій темі чужинців, то така кількість примірників виглядає переконливою. Особливо на фоні накладів низки центральних друкованих видань сучасної України.

Найкращим періодом тиражного благополуччя «The Ukrainian Review» слід вважати перші п'ять років його існування — щороку стабільно 1500 примірників. Упродовж 60-х — початку 70-х років загальний наклад стало тримався позначки 1250. Від початку 1980-х років став падати: у 1980 році — 1000, 1991–1992 роки — 950. Помітне збільшення накладу відбулося 1987 року (1300 примірників), що стало можливим завдяки гучно проведеним у всьому світі заходам діаспори напередодні 1000-ліття хрещення України й активній участі редакції у висвітленні цієї події (Звіти діяльності СУБ. За час від 01.01 до 31.12.1987).

Збережені архівні дані дають можливість проаналізувати ці цифри в розрізі передплат та кольпортажу. Візьмемо для прикладу дані за 1957 рік. Усього індивідуальних передплатників на ту пору було 81 (чужинці — 42, українці — 39). Кількість примірників, які передплатили установи, організації та бібліотеки складала 61. Основна частина накладу знаходила свого читача через мережу кольпортерів (розповсюджувачів). У такий спосіб реалізовувалося: у Великій Британії — 505, за межами цієї країни — 224. Кількість примірників, які списувалися за статтею «дарові» (тобто передавалися безкоштовно), складала 315. До речі, остання цифра якщо й змінювалася, то в бік збільшення. Залишок із загального накладу 1500 примірників рахувався як редакційний запас (Звіти діяльності СУБ. За час від 01.01 до 31.12.1957).

Зазвичай безкоштовно примірники розсилалися поштою, згідно із наперед складеним адресарем, до бібліотек, наукових інституцій, редакцій газет, політичних партій, університетів, коледжів та шкіл, а також окремим політикам, ученим, журналістам, парламентарям.

Цікаво проаналізувати, у якій кількості й куди розходився наклад. Ось дані за 1971 рік.

Зарубіжжя (за передплатою): Канада (Ліга визволення України) — 86, Канада (індивідуальні передплатники) — 20, США — 65, Австралія — 20, Європа — 8. Усього за рубіж за передплатою і через кольпортаж — 608 прим.

Зарубіжжя і Велика Британія (даровані): Європа — 95, США — 60, Канада — 12, Аргентина — 2, країни Азії — 140, Велика Британія — 55. Усього дарованих 364 прим.

Велика Британія (передплата і кольпортаж): відділи СУБ — 360, осередки СУМ — 13, індивідуальні — 36 прим (Звіти діяльності СУБ. За час від 01.01 до 31.12.1971).

У цілому ж географія поширення журналу (передплатникам і безкоштовно), згідно з помітно розширеним адресарем на початок 70-х років ХХ ст. виглядає так (у порядку спадання кількості висланих примірників за країнами): Велика Британія, США, Канада, Аргентина, Бразилія, Туреччина, Австралія, Швейцарія, Швеція, Голландія, Бельгія, Корея, Японія, В'єтнам, Китай, Індія, Ізраїль, Пакистан, Єгипет та ін.

Тенденція до неухильного зменшення числа передплатників, що намітилася на початку 80-х років, змушувала засновників і редакцію глибше проаналізувати причини цього явища та вдаватися до додаткових заходів, спрямованих на посилення промоції видання. Факти про це знаходимо в щорічних звітах діяльності СУБ. Так, це питання стало предметом обговорення в організації на початку 1986 року. Були названі чотири причини, за якими «The Ukrainian Review» втрачав свої позиції на ринку англomовних видань українців діаспори. Назвемо їх:

1. Брак запопадливих кольпортерів в українських громадах, зокремо з числа молодшої генерації.

2. Пасивність потенційних передплатників знову ж таки з числа молоді.

3. Неготовність нашого читача «споживати» українську літературу наукового напрямку чи політичної тематики через втомленість від політичних баталій, у яких виростили старші емігранти.

4. Консервативність форми, змісту, часом мови, як основні причини незацікавленості тематикою.

5. Млява робота з реклами та промоції видання відділеннями СУБ на місцях та іншими українськими організаціями (Звіти діяльності СУБ. За час від 01.01 до 31.12.1985).

В іншому архівному документі вказується ще й на таку проблему, яка з роками стала нагадувати про себе все більше: дуже мале зацікавлення до журналу проявляють ті українці, які одружені на чужинках, або діти яких не володіють українською мовою (Звіти діяльності СУБ. За час від 01.01 до 31.12.1962).

Від тієї пори акції з промоції видання ставали голоснішими. Це давало певні результати.

Такі приклади.

На звернення до американських земляків відгукнувся пан Я. Ровенчук зі США. Він оформив річну передплату на «The Ukrainian Review» для 15-ти прихильних українській справі репрезентантів ООН, пожертвувавши для цього зі свого заробітку 100 доларів.

Добрий вислід мала кампанія на Австралію, де набуто 20 нових передплатників.

Кілька вдалих акцій провела редакція від початку 80-х років під девізом «Нові адресати, нові шляхи пошуку читачів». І ось їх результат.

1980 рік. Новим тереном поширення журналу стала Іспанія. Влітку група небайдужих українців організувала там відділ Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії. Від імені цього відділу було послано письмове звернення до організаторів чергової міжнародної конференції у справах дотримання Хельсинських домовленостей із

прав людини, яка того ж року проходила в Мадриді. Там не забарилися з відповіддю: закупили 100 примірників українського англомовного журналу.

1982 рік. У Лондоні проходила одна з найбільших конференцій Антибольшевицького Блоку Народів. Там зібралися сотні представників поневолених Москвою народів і тисячі українців зманіфестували на головному сквері в Лондоні свої прагнення до волі почерез розчленування російської тюрми народів — СРСР — на національні держави. Підготувавши спеціальний випуск до цієї події, редакція кварталника результативно презентувала своє видання на цьому поважному світовому форумі.

Серед нових адресатів поширення журналу тієї пори — Австрійський парламент, куди стало надходити 20 примірників «The Ukrainian Review».

Від третього числа за 1983 рік журнал перейшов на нову технологію в наборі та офсетний друк, дотримуючись раніше визначеного формату та обсягу (кожне число мало мати не менше ста сторінок).

Втім, незважаючи на чималі зусилля редакції та засновників, помітно поліпшити ситуацію з утримуванням бодай досягнутого рівня річних накладів уже не вдавалося.

З року в рік все важче ставало дотримуватися і регулярного випуску в світ кожного числа в межах кварталу. Графіки випуску чисел стали стабільно порушуватися від 1979 року. Так, четверте число за той рік вийшло з друку 21 березня 1980 р. Перше число 1980 року вийшло у світ аж 6 червня, друге — 6 серпня, третє — 2 жовтня, а четверте — в січні наступного року. Ще гіршою виглядає картина за 1983 рік: третє число вийшло в лютому 1984-го, а четверте — в квітні 1985 року.

На заваді регулярності випуску кварталника ставали дві головні причини: нестабільність фінансування та ускладнення роботи редакції, члени якої мешкали в різних країнах світу.

1992 рік став останнім у житті цього журналу.

Чужинці про англомовний український кварталник

Несподіваний для українців діаспори сюрприз зробив офіційний друкований орган Британського парламенту «Congress Record»: у числі від 10 вересня 1964 року на його шпальтах уміщуються кілька статей, які раніше були опубліковані на сторінках лондонського журналу Союзу Українців у Великій Британії «The Ukrainian Review». Поміж тих передруків — «Шевченко — апостол свободи» Андре Франсуа Понсе, «Шевченко і українська національна ідея» Є. Маланюка та «Шевченко в очах своїх сучасників» д-ра К. Сікра. Загальний обсяг цих статей — понад 40 сторінок.

Завдяки чому такий «український прорив» на шпальти британського парламентського видання міг статися?

Справа була такою.

Конгресмен британського парламенту від республіканської партії, українець за походженням, Дервінський звернувся з офіційним поданням до спікера Палати Репрезентантів з пропозицією звернути увагу на публікації кварталника «The Ukrainian Review», що його понад десять років видають своїм коштом українці під крилом СУБу. Загострюючи питання домінування в інформаційному просторі Великобританії російських радянських пропагандивних матеріалів, конгресмен вважав за необхідне дати можливість західному читачеві отримувати альтернативну точку зору в українському питанні, зокрема, із джерел, що їх мають вільні українці західного світу зі сторінок низки своїх видань.

Окремо пан Дервінський звертає увагу на знакову подію світового значення, до якого мільйони українських емігрантів ішли десятиліттями, — відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку у Вашингтоні.

Варто процитувати витяг із цього звернення:

«Різні матеріали, опубліковані в українській еміграційній і світовій пресі щодо пам'ятника Тарасові Шевченку, мають бути видані окремою книжкою за підтримки британського парламенту. Пам'ятник Шевченку є нашою другою статуєю Свободи, що нав'язує до визволення й незалежності всіх уярмлених націй у комуністичній імперії... Намагання Москви та її колоніальних маріонеток використати Шевченка у своїх власних цілях провалилися. Події, які довели до встановлення цього пам'ятника, творять окремий розділ у нашій боротьбі проти загрози російського імперського колоніялізму. Я переконаний, що цей передрук має велике значення для розуміння нами сил націоналізму в ССРС».

До цього подання депутат додав і окремі числа самого журналу, і витинки статей із нього, які пропонував для передруку в офіційному парламентському виданні.

На подання це, як з'ясувалося незабаром, спікер Палати Репрезентантів Британського парламенту наклав позитивну резолюцію. І вона була виконана («Shevchenko — Apostle...», 1964, Sept. 10).

І ще слід звернути увагу на одну коротку, але емку оцінку цього видання, мовлену з вуст посла Британського парламенту від Ноттігаму полковника Кордо під час його зустрічі з представниками українських організацій Лондона в парламенті: «Своїм знайомством з Україною і українцями я завдячую «The Ukrainian Review» (Дмитрів І., 1963).

* * *

І на завершення розповіді про цей фактично невідомий в Україні журнал англійською мовою, який упродовж майже чотирьох десятиліть другої половини ХХ ст. ревно видавали у Великій Британії кращі представники світового українства коштом своїх земляків, кілька актуальних для українського сьогодення витинки із його публікацій:

«Повоєнний період з його тенденцією до спокою і насолоди безжурним життям, підсилюваний московською пропагандою і страхами нуклеарної війни, дозволяв різним русофілам, космополітам і пацифістам виходити на верх, а своєю пропагандою пустошити ідейно-моральне обличчя західної людини, яка готова була заради цього спокою піти на співжиття з московськими розбійниками, не дивлячись, що цей його спокій куплений кров'ю мільйонів найкращих синів і дочок українського народу».

«Свою боротьбу проти імперіялістичної Москви українці вважали не тільки їхньою національною справою. Борючись за свою волю й державність, українці провадили боротьбу за волю й добробут Західного Світу».

«Імперіялістична Москва винаходить щораз нові засоби і чинники, які протиставить національно-самостійницьким прагненням поневолених нею народів. І на Заході, помимо деякого протверезіння, що унагляднюється у твердішій і рішучішій поставі західних великодержав у відношенні до Москви, ідеї розчленування московської тюрми народів на національні держави ще не настільки закріпилися, щоб ми могли бути спокійніші про наше майбутнє. Українська еміграція мусить продовжувати свою працю на чужинецькому відтинку, а для цього мусить знайти відповідні засоби».

А ось цитата-побажання від тогочасних читачів, що має стосунок до майбутнього цього журналу, з нагоди його першого десятиліття. Воно, на жаль, не справдилося. Але про нього мусимо пам'ятати сьогодні, як про одне з найбільших бажань десятків і сотень тисяч наших земляків у діаспорі, які поклали свої життя на оltар Української незалежності:

«The Ukrainian Review» мусить розростатися, знаходити нових співробітників і читачів. Придержуючись думки про те, що добре розвинена інформативно-пропагандистська дія зменшує жертви на полі бою, ми повинні робити все можливе, щоб правда про Україну досягнула кожен впливову одиницю у вільному Світі».

Висновки

Квартальний журнал «The Ukrainian Review», що виходив у Лондоні упродовж 1954–1992 років коштом української еміграції, — цінна сторінка української зарубіжної журналістики та українсько-британських взаємин, яка досі була невідомою через брак підшивок цього рідкісного видання в бібліотеках України.

За змістом, проблематикою, автурою, мережею поширення журнал набув неабиякого авторитету в Західному світі: на його публікації посилалися провідні політики західних держав, їх передруковували інші чужинські видання. Посилання на статті часто вміщувалися в зарубіжних бібліографічних покажчиках.

Свою боротьбу проти імперіалістичної Москви українська еміграція вважали не тільки національною справою. Борючись за свою волю й державність, українці провадили боротьбу за волю й добробут Західного світу.

Публікації журналу «The Ukrainian Review» особливо актуальними є тепер, коли Україна боронить свою незалежність від російського агресора на Донбасі і потребує сильної підтримки усього Західного світу.

ЛІТЕРАТУРА

- Дмитрів, І. (1963, Лют. 21, 23). На порозі десятиріччя англомовного кварталника «The Ukrainian Review». *Українська Думка*.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1963. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1981. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1982. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1982. С. 31. Архів СУБ, Лондон.
- Звіти діяльності Союзу Українців у Великій Британії за період від 1954 до 1992. Архів СУБ, Лондон.
- Звіти діяльності Союзу Українців у Великій Британії за період від 01.01 до 31.12.1983. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1987. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1957. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1971. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1985 року. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1962 року. Архів СУБ, Лондон.
- Звіт діяльності Союзу Українців у Великій Британії. За час від 1.01. до 31.12.1981. Архів СУБ, Лондон.
- Чубатий, М. *Історія Християнства Русь-України*. Т. І. Рим ; Нью-Йорк, 1965. С. 4.
- Mattheews, W. K., Shevchenko T. (1951). *The Man and Symbol*. London: The Ukrainian Youth Association in Great Britain ; Martowych, O. (1954). *Ukrainian Liberation Movement in Modern Times*. Edinburgh ; *The ninth circle. In Commemoration of the Victims of Famine of 1933* (1954). (By O. Woropai). London: Ukrainian Youth Association in Great Britain ; Woropai, O. *The Ninth Circle. Scenes from the Hunger tragedy of Ukraine in 1933*. (1954). London: Ukrainian Youth Association in Great Britain ; *Ukrainian in Great Britain* (1954).
- “Shevchenko — Apostle of Freedom” by André Francois Ponce”, “Shevchenko and Ukrainian National Idea” by Yevhen Malaniuk” and “Shevchenko in the Sight of His Contemporaries” by Dr. K. Sikr (1964, Sept. 10). *Congress Record*. Issue 173.

The Strength and weakness of Red Russia: Congress of delegates of Independence movements within the USSA held in Edinburgh, 1–14 June 1950. (1950). (Introduction by John F. Stewart, Chairman The Scottish League for European Freedom). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The struggle of Ukraine for Freedom. Its importance for a free world* (Today's world. N.12). (1950). (Introduction by John F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The Road to Freedom and the End of Fear.* (1954). (Introduction by John F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The crime of Moscow in Vynnytsia.* (1952). (Introduction by John F. Stewart). Edinburgh: Scottish League for European Freedom ; *Ukrainian Foreign Policy.* (1953). (Introduction by John F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *National problems in the USSR. With Ethnographical Map of the Soviet Union.* (1953). (Introduction by John F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom.

To Readers. *The Ukraine.* 1919. № 1.

«Ukrainian Bulletin». In *Ukrainians in the United Kingdom: Online encyclopedia.* URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/index.htm>.

REFERENCES

Chubatyi, M. (1965). *Istoriia Khrystianstva Rusy-Ukrainy* [History of Christianity of Rus-Ukraine] (Vol. I.) (p. 4). Rome ; New-York [in Ukrainian].

Dmytriv, I. (1963, February 21,23). Na porozi desiatyrichchia anhlo movnoho kvartalnyka «The Ukrainian Review» [On the threshold of the decade of the English-language Quarterly “The Ukrainian Review”]. *Ukrainska Dumka* [in Ukrainian].

Mattheews, W. K., Shevchenko, T. (1951). *The Man and Symbol.* London: The Ukrainian Youth Association in Great Britain ; Martowych, O. (1954). *Ukrainian Liberation Movement in Modern Times.* Edinburgh ; *The ninth circle. In Commemoration of the Victims of Famine of 1933.* (1954). (By O. Woropai). London: Ukrainian Youth Association in Great Britain ; Woropai, O. (1954). *The Ninth Circle. Scenes from the Hunger tragedy of Ukraine in 1933.* London: Ukrainian Youth Association in Great Britain ; *Ukrainian in Great Britain* (1954) [in English].

«Shevchenko — Apostle of Freedom» by André Francois Ponce, «Shevchenko and Ukrainian National Idea» by Yevhen Malaniuk» and «Shevchenko in the Sight of His Contemporaries» by Dr. K. Sikr. (1964, Sept. 10). *Congress Record.* London. Issue 175 [in English].

The Strength and weakness of Red Russia: Congress of delegates of Independence movements within the USSA held in Edinburgh, 12–14 June 1950. J.F. Stewart, Introduction. Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The struggle of Ukraine for Freedom. Its importance for a free world.* (1950). (Today's world. N.12) (Introduction by John F. Stewart, Chairman of The Scottish League for European Freedom). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The Road to Freedom and the End of Fear.* (1954). (Introduction by J. F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *The crime of Moscow in Vynnytsia.* (1952). Introduction by J. F. Stewart, Edinburgh: Scottish League for European Freedom ; *Ukrainian Foreign Policy.* (1953). Introduction by J. F. Stewart. Edinburgh: The Scottish League for European Freedom ; *National problems in the USSR. With Ethnographical Map of the Soviet Union.* (1953). (Introduction by J. F. Stewart). Edinburgh: The Scottish League for European Freedom [in English].

To Readers. (1919). *The Ukraine.* № 1 [in English].

Ukrainian Bulletin. In *Ukrainians in the United Kingdom: Online encyclopedia.* URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/index.htm> [in English].

- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1963 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1963]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1981 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1981]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1982 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1982]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1954 do 1992 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1954 until 1992]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 01.01 do 31.12.1983 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 01.01 until 31.12.1983]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1987 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1987]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1957 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1957]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1971 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1971]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1985 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1985]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1962 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01 until 31.12.1962]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].
- Zvit diialnosti Soiuzu Ukraintsiv u Velykii Brytanii. Za chas vid 1.01 do 31.12.1981 [Report on the activities of the Ukrainian Union in the UK. In time from 1.01. until 31.12.1981]. Arkhiv UUiB [Archive of the Union of Ukrainians in the UK], London [in Ukrainian].